

**ЛИСТИ ГЕТЬМАНА І.МАЗЕПИ ДО
ДЕРЖАВНИХ ДІЯЧІВ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ
(1703-1708 рр.)
(переклад зі старопольської та латини Юрія Мицика
та Ольги Циганок)**

№1

1703, січня 8. – Батурин. – Лист гетьмана України Івана Мазепи до великого гетьмана коронного Ієроніма Августина Любомирського.

«Маю собі за велику честь, коли в. м. м. пан заслуженою ходою на найвищу сенаторського достоїнства і гетьманської вищості піднявшись на найвище крісло, зволить зі мною як і його попередники в листуванні вміщувати довірливу приязнь і зичливу конфіденцію, до якої як у всякий час в. м. м. пану з особливою моїх бажань дієвістю зобов'язуюся, так і про це дуже щиро доповідаю в. м. м. пану, що тепер отримав перший лист від в. м. м. пана, на котрий коли дружнім пером в. м. м. пану відповідаю, співчувати мені доводиться і гірко жалітися на безбожний злочин свавільних ребезантів Самуся й Палія, котрі не тільки міжусобним завзяттям підняли громадянську війну на згубу польської Речі Посполитої, пролили багато християнської крові бунтівною війною, але що більше, що свої жажливі злочини найвищим іменем найяснішого нашого монарха і моїм власним гетьманським прикривають і захищають, пишучись проти неписаного закону і правди слугами його царської величності і поширюючи, що діють нібито за найвищим наказом нашого найяснішого монарха і моїм гетьманським, що на Україні (Україні) підняли війну проти польської Речі Посполитої через клятвенну неприязнь, що ніколи у своїй не було дійсності і бути не може, оскільки наш найясніший монарх священні вічного миру між двома народами договори дуже точно у монаршому серці виконує і дотримується постійної приязні до найяснішого польського короля його мості, також і всієї Речі Посполитої дуже твердо. А що ці приречені ребезанти діють під іменем нашого найяснішого монарха, його цесарської пресвітлої величності, тоді нехай звідси жодної в сенаторських і кавалерських в. м. м. панства душах [не виникне] підозри, не з'явиться неправильне тлумачення, бо я від початку цього бунту, передбачаючи в ньому майбутні лиха і подальші небезпеки і наперед турбуючись про суспільні блага, писав до Самуся і Палія, погрожуючи їм, щоб вони не наважувались захищати це свавілля іменем і авторитетом нашого найяснішого монарха і як до найяснішого монаршого маєстату, так і до мене, гетьмана, у потребах звертатися, але казка та розповідається глухим, бо це моє прохання не могло мати доброго результату, в заюшених серцях спричинити. А я їм досі не давав жадної допомоги, що у самих в. м. м. панів наявних виявляється і буде виявлятися документах, і в подальшому таку ж мою статечну приязнь до послуг Речі Посполитої також обіцяю, маючи у великій і належній пошані права сусідства і значимість узгоджених домовленостей, котрих що статечно дотримують, запевняю в. м. м. пана, щоб ці чвари у міжусобні війни на Україні, ребезії не розповсюджувалися, особливо коли вже палає найближчий Укалегон (*ім'я трояця, дім якого згорів одним із перших при взятті Трої – упорядники*), вже давно мої універсали у всі полки з військової канцелярії наказав видати із цим дорученням, щоб жодної тутешньої людини, яка йде на той бік (Дніпра), не пропускали. Таку на лист в. м. м. пана вчинивши категоричну декларацію, із своєю виявляючись дієвістю, що я є в. м. м. мості пана і т. д., і т. д.»

(НБУВ. – IP. – Ф. I–№ 5969. – С. 7-8. – Копія початку XIX ст. Запис: «Копія листу його мості пана Мазепи, гетьмана Військ Запорозьких до ясноосвіченого великого коронного гетьмана»).

№2

1704, грудня 30(19). – Батурич. – Лист гетьмана Івана Мазепи до холмського воєводи Томаша Дзялинського.

«Лист в. м., м. м. пана, хоч і без жодних новин, однак із вдячністю в душі і з непо-рушним та незмінним почуттям сприйняв, яке я якраз багатьом титулам та званням спочатку гідної в. м., м. м. пана, особи вірними обіймами в. м. пана душею і тілом причислив і присвятив, тримаю про це міцно, що те [зерно] почуття і укладеної з в. м., м. м. паном, спільної довіри раз назавжди, не впало на безплідну скелю, але на плодоносну постійної в. м., м. м. пана, душі землю, оскільки в. м., м. м. пан, сам по собі оголошуєш мені ту милість, що з подільського краю не може в. м., м. м. пан, виїхати, зі мною не по-прощавшись листом із зобов'язанням і обіцянкою зичливої кореспонденції від двору, за котру обіцянку понижено дякую в. м., м. м. пану, і [це] кращий неодмінної [ї] наочний доказ. Про повернення з Москви людей в. м., м. м. пана, вже я своїм листом, недавно відправленим до в. м., м. м. пана, повідомив в. м., м. м. пану, але й тепер повторюю те, що треба повторити, що ці люди в. м., м. м. пана, досі в Ніжині під політичним арештом залишаються до приїзду й. мості пана Белінського, ротмістра в. м. пана. Це в. м., м. м. пану, доповівши, із цією покірністю духу записуюсь, що я є в. м., м. м. пана, зичливим братом і т. д.

Дано з Батурина 19 дня 1704 року».

(Національна бібліотека у Варшаві. – ВР. – Ф. «Бібліотека ординації Замойських». – № 864. – С. 10. – Тогочасна копія. – Опубліковано мовою оригіналу: Мицик Ю. З листів гетьмана І. Мазепи // Україна в Центрально-Східній Європі. – К., 2003. – Вип. 3. – С. 302. – Текст документа передує запис: «Лист від й. мості пана Мазепи, запорозького гетьмана, до й. мості пана холмського воєводи»).

№3

1705, січня 19 (8). – Ямпіль. – Лист гетьмана Івана Мазепи до холмського воєводи Томаша Дзялинського.

«Ясновельможний мості пане холмський воєводо, мені вельми мості пане і брате.

Поступаючи врешті по волі в. м., м. м. пана, освяченою моєю покірністю, я наказав притримати в Ніжині людей в. м., м. м. пана, які ретируються з Москви, під політичним арештом доти, доки прибувши сюди й. м. пан Сковронський, полонський губернатор, не взяв їх на свої руки, вимагаючи (просячи) цього іменем самого в. м., м. м. пана, від котрого мав собі це діло в дорученні, як мене чистосердечно запевнив. Тоді ці люди в. м., м. м. пана, прямо направляючись при й. м. пану Сковронському на Київ, зустрілися там з й. м. паном ротмістром Белінським і при й. м. вирушили в свою дорогу, залишивши в мені незгасиму охоту до послуг в. м., м. м. пана, із котрою у всякий час і у всякому місці за дорученнями і бажаннями в. м., м. м. пана, підтвердити буду мати за найбільшу честь. І хоч в. м., м. м. пан відсторонився від найближчої давньої прихильності і мого сусідства, однак безпомилкове у мені викликає сподівання зичлива постійної в. м., м. м. пана, душі щирість, що ця дистанція не забере друга, взагалі, спільна довіра врешті, міцним спаяна приязні клеєм, діяти на відстані не перестає, посилаючи мені надійну, особливо у суспільних справах, кореспонденцію, про яку дуже прошу, зобов'язуючись подібним чином усюди стопам в. м., м. м. пана, слідувати. Й. м. пан Паткуль не тільки під Познанню з небезпекою для честі його царської пресвітлої величності, мого м. пана, учинив, однак вже відступивши від Познані, моїх військових людей, власне роззброєних, бо без коней, повідбиравши їх насильно, відпустив без конвою і цим вчинком у смертельне неприятеливі віддав їх нещастя. Чого скажу більше, не повіряю перу, це тільки мовлю і з цією незмінною обітницею записуюсь, що я є в. м., м. м. пана, зичливим братом і пониженим слугою.

Дано з Ямпіля 8 січня 1705 року».

(Національна бібліотека у Варшаві. – ВР. – Ф. «Бібліотека ординації Замойських». – № 864. – С. 21. – Тогочасна копія. – Опубліковано мовою оригіналу: Мицик Ю. З листів гетьмана І. Мазепи // Україна в Центрально-Східній Європі. – К., 2003. – Вип. 3. – С. 302-303. – Текст документа передує запис: «Лист від й. мості пана Мазепи, гетьмана Військ Запорозьких, до й. в. й. мості пана холмського воєводи»).

№4

1705, березня 11 (лютого 27). – Ямпіль. – Лист І. Мазепи до холмського воєводи Томаша Дзялинського.

Не менше і я звідси радію і горджуся, що в. м., м. м. пан, раз і назавжди непорушно своєї статечної приязні твердістю, постійне у щирому серці угрунтувавши почуття, завжди мені через наочні докази репрезентуєш свою довірену кореспонденцію, за що низько дякую в. м., м. м. пану і дуже прошу продовжувати це. Лист в. м., м. м. п., адресований мені, не знаю якою долею так нешвидко дійшов до моїх рук, із котрого я вчитав про потреби в. м., м. м. пана, про купців і його людей, затриманих в моїй юрисдикції на бажання самого в. м., м. м. пана; чиню таку відповідь, що ці люди в. м., м. м. пана, вже давно, ще під час наших руських свят, від мене до ротмістра й. кор. мості й. м. пана Белінського відправлені, про котрих так розумію, що в. м., м. м. пан, досі мусив мати реляцію. Листи до й. м. ксьондза Білозора у Москві належні негайно я послав поштою, роблячи це на бажання і за вказівками в. м., м. м. пана, котрим і на майбутнє всі мої присвячу старання. З чим чистосердечно свідчу, що я є в. м., м. м. пана, зичливим братом і слугою.

Дано з Ямпіля 27 лютого за старим стилем 1705 року.

P. S. У нас тут нема жодних відомостей, гідних того, щоб повідомити їх в. м., м. м. пану, тільки це у даний час вирішено і очевидно, що на майбутню кампанію всякі посилюються підготовчі роботи і вже вони на виду.

(Національна бібліотека у Варшаві. – ВР. – Ф. «Бібліотека ординації Замойських». – № 864. – С.22-23. – Тогочасна копія. – Оpubліковано мовою оригіналу: Мицик Ю. З листів гетьмана І. Мазепи // Україна в Центрально-Східній Європі. – К., 2003. – Вип.3. – С.303. – Текст документа передуює запис: «Лист цього ж до цього ж»).

№5

1705, серпня 15 (4). – Табір під Залозьцями. – Лист гетьмана України Івана Мазепи до новгородського старости.

«Вельможний мосьть пане новгородський старосто, мені вельми мосьть пане і брате.

Уже двічі під час нинішньої війни отримую письмовий знак чистої в. м., м. м. пана душі, за яку честь, вельми в. м., м. м. пану, дякую, а як на першу потребу в. м., м. м. пана, наказав із військової канцелярії видати оборонний універсал на добра в. м., м. м. пана, захистивши їх усякою безпекою, так і тепер мої старання до бажань в. м., м. м. пана, прикладаючи, посилаю до ваших рук мій лист, писаний до Самуся, у котрому терміново це на нього покладається і доручається, щоб на добра в. м., м. м. пана, які знаходяться в Україні (Ukraine), ні в якому разі не нападав поборами, і тамтешній підстароста в. м., м. м. пана, щоб був спокійний. Такі тоді мої прагнення, і надалі до послуг в. м., м. м. пана, свідчу, пишуць

в. м., м. м. пана, зичливий брат і слуга Іван Мазепа, гетьман і кавалер із Військом його царської пресвітлої величності Запорозьким.

У таборі за Залозьцями серпня 4, 1705 року».

(АГАД (Архів Головних Актів Давніх у Варшаві). – Ф. «Архів Замойських». – № 2872. – С. 67. – Оригінал).

№6

1705, вересня 26 (15). – Табір українських військ під Городлом. – Лист гетьмана Івана Мазепи до великого коронного стражника Стефана Потоцького.

«Ясновельможний мосьть пане стражнику великий коронний, мій вельми мосьть пане і брате.

Не могу назвати незручністю це, що для мене є честю. Отже, коли в. м., м. м. пан, часто сприятливого свого посилає листа і тим супроводжує мене, ніскільки не заслуженого щодо нього, у нинішній кампанії, в. м., м. м. пан, ніскільки мені цим не спричиняє незручності, взагалі ошчасливлює цією обітницею, що на майбутнє буду мати цю честь з милості в. м., м. м. пана, якщо він мене клятвами в. м., м. п. пана, довірою, в

лицарському серцю зміцненою буде супроводжувати, до котрої у всякому випадку вдаюся і на цьому приємному шляху закладаю собі мітку у міцній в. м., м. м. пана, приятні, котрої сповнений, і я (залишаюся в. м., м. м. п., дуже зичливим приятелем і пониженим (покірним) слугою

Іван Мазепа, гетьман його царської пресвітлої величності Війська Запорозького, рукою власною.

P. S. Зі змісту листа п. миргородського полковника, від в. м., м. м. пана, адресованого, зрозумів, що в. м., м. м. пан, потребує wilezatego коня. Не посилаю його до ніг в. м., м. м. пана, рекомендувати однак його в. м. наважуюся, зичачи того, щоб він сам себе відрекомендував, однак про вдячну (...) * прошу.

З табору під Городлом 15 вересня за старим стилем».

(Бібліотека Чарторійських у Кракові. – ВР. – № 2713. – Оригінал. – Опубліковано мовою оригіналу: Мицик Ю. З листів гетьмана І. Мазепи // Україна в Центрально-Східній Європі. – К., 2003. – Вип. 3. – С. 304–305).

№7

1705 (?), жовтня 25 (14). – Табір українських військ під Замостям. – Лист гетьмана Івана Мазепи до надвірного коронного підскарбія Атаназія Замойського.

«Ясновельможний мості пане підскарбій надвірний коронний, мій вельми мосьть пане і брате.

Справу це у шляхетному в. м., м. м. пана, серці стара приятель до мене, що не тільки мені зволиш гострим пером написати, але й із державних випадків газетами відкрити, за що з тією пошаною, яка для великої людини, в. м., м. м. пана, гідна його особи, віддаю себе із цим боргом, що я до могили є в. м., м. м. пана дуже зичливим братом і пониженим слугою

Іван Мазепа, гетьман і кавалер й. цар. величності Війська Запорозького рукою власною.

P. S. Справді сердечний жаль, але не болісний, швидше дивуюся, ніж жалкую, що так численні мільйони і багаті скарбниці архієпископські перейшли у жіночу диспозицію.

У таборі під Замостям 14 жовтня за старим стилем 1708 року».

(Бібліотека Чарторійських у Кракові. – ВР. – № 2566. – С. 17–20. – Оригінал, особисто підписаний І. Мазепою і завірений військовою печаткою. Опубліковано мовою оригіналу: Мицик Ю. З листів гетьмана І. Мазепи // Україна в Центрально-Східній Європі. – К., 2003. – Вип. 3. – С. 305)

№8

1705, листопада 4 (жовтня 24). – З табору. – Лист гетьмана України Івана Мазепи до Міхала Здіслава Замойського (?).

«Ясновельможний мосьть пане замойський ординате, мені вельми мосьть пане і брате.

Після повернення j. m. рапа Нарваського, вишгородського стольника, я отримав такий наказ із двору його цар. величності і його кор. мості, щоб об'єднавши в одному і тому самому ділі два сильні бажання, писав до w. m., m. m. рапа, спонукаючи і заохочуючи шляхетний його розум і душу до того, щоб w. m., m. m. рап не хотів більше наперекір і з бурхливим потоком боротися і зволив гарнізон його цар. величності впустити до Замостя для стримання ворожих задумів і натисків і для утвердження в один нерозривний зв'язок зміцнених взаємним поглинанням спільних інтересів обох найясніших монархів. У чому коли виконую доручення, звертаюся до в. м., м. м. пана, вже це двома листами підряд, із цією настійною вимогою, щоб в. м., м. м. пан, наповнивши свій незаплямований характер до честі його кор. мості зволив подібним зусиллям підкоритися обох найясніших об'єднаних у союз душ і військ монархів, його цар. величності і його кор. мості, знакам і бажанням, і не забороняв замойську фортецю гарнізоном його цар. величності захистити, маючи це за вирішене і незмінне, що усякою в своїх добрах, інтратах і провентах буде насолоджуватися в. м., м. м. пан, збереженою свободою і непорушною владою, у чому в. м., м. м. пана, добросовісно запевняю, і ці формальні умови договору підтверджу рукою надто

цією дією славною, швидше ніж силою магніту повабить в. м., м. м. пан, до себе обох найясніших монархів, великі респекти милості і прихильності, котрі повними водоспадами на заслужену в. м., м. м. пана полються особу, запевняю в. м., м. м. пана, безпомилковим передбаченням. Якож не вважаю безпідставним, що в. м., м. м. пан, міг досі зважитися на цей славний труд, бо це вірного підданого і зичливого слуги бездоганної щирості ознаки, щоб відкинувши усі сумніви, з готовністю (швидко) виконав це, що тільки пропонують доручення монархів на користь суспільного блага. Бажай (?) в. м., м. м. пан, так моєї другої альтернативи, погибель і кару одностайною в душі обох найясніших монархів, згодою усунути, і це підтримати дією, до яких пір я всесторонньо висвітлюю бажання монархів, якщо хоче в. м., м. м. пан, недоторканий і спокійний залишатися в своїх добрах і монарші респекти собі нагромадити, чого як щирим почуттям в. м., м. м. пану, зичу, так [і] ефекту цієї потрібної речі із хвилюванням чекаючи. Із цим свідчу, що до смерті я є в. м., м. м. пана, люб'язно зичливим братом і готовим до послуг слугою Іван Мазепа, гетьман і кавалер його царської пресвітлої ве личности Війська Запорозького.

24 жовтня старого стилю 1705 року».

(АГАД. – Ф. «Архів Замойських» – № 560. – С. 1-2. – Оригінал).

№9

1706, січня 20 (10). – Дубно. – Лист гетьмана Івана Мазепи до коронного мечника Станіслава Денгофа.

«Ясновельможний мості пане мечнику коронний, мій вельми мость пане і брате. Коли міцний зв'язок між найяснішими обох монархів маєтатами так далеко у поєднанні душ і військ помічається, що швидше ніж силою магніту і той, і інший народ у взаємне тягне переплетіння і в одну з'єднує сполуку, то і я в нинішніх воєнних кон'юнктурах, знаючи й бачачи бездоганну і незаплямовану в. м., м. м. пана, вірність, для якого своє життя й щастя у так багатьох небезпеках жертвувати стараєшся, засвідчуючи це його кор. мості, що вірного підданого честь і поштивість вимагає, був би радий не тільки з панцерною хоругвою в. м., м. м. пана, в Степанчизні (Stępańczyżnie), але і самим в. м., м. м. паном, незримо в одній маєтності залишатися одне хотіти і одне не хотіти, але коли в цих добрах, коли хоругви в. м., м. м. пана, зимню реальність наводячи як аргумент, вже дією гусарської хоругви й. м. пана сандомирського старости, як спадкоємного цих власника, також із моєю компанією, із кіньми, волами і моїми возовими людьми допомагає на додачу, коли 10 000 флоринів (?) теперішньою монетою на всю московську і козацьку піхоту вибрано замість провіанту, однак зволь в. м., м. м. пан, оцінку і дуже розумним способом судження зважити, якщо подальші тяготи бідні люди можуть терпіти, котрі вже під таким великим тягарем стогнуть, однак прагнучи наказові його кор. мості і в. м., м. м. пана, героїчним духом, моєю готовністю відповідати, наказав там же в Степанчизні добра й. м. пана Пясочинського евакуувати, з єзуїтськими добрами, де достатне може мати хоругв в. м., м. м. пана, існування. За цим резервую для більш віддаленого часу результативнішу по знаку в. м., м. м. пана, готовність, як той, котрий без прикрашування у щирому почутті рекомендую в. м., м. м. пана зичливим братом і низьким слугою Іван Мазепа, гетьман і кавалер його царської величності Військ Запорозьких.

В Дубно 20/10 жовтня 1706».

(АГАД. – Ф. «Архів Замойських» – № 3036. – С. 285–286. – Тогочасна копія).

№10

1707, грудня 13 (2). – Батурин. – Лист гетьмана Івана Мазепи до великого коронного гетьмана, белзького воєводи Адама Миколая Сенявського.

«Ніщо у мене не є так важким, чого б усяким можливим способом не вмів на бажання в. м., м. м. пана, задовільнити і маю це за єдину в моєму житті чесноту, коли можу в милості в. м., м. м. пана, заслужити собі славу послужливості, однак коли у Брацлавському і Київському воєводствах, також і у Подільському, особливо на тих місцях, котрі ще до волі царя й. мості, милостивого пана, залежать, а регімент

моєї гетьманської булави, вибачиш (?) мені в.м, м. м. пана, у тому, що мушу (...)* в обличчя противитися із глибокою великою в. м., м. м. паном, імені пошаною, порядку і лист найяснішого царя й. мості, пана м. милостивого, писаний до в. м, м. м. пана, а від в. м., м. м. пана мені копією пересланий, (...)*самого в. м., м. м. пана, вибачить, виразну в собі (...)* волю його царської величності, що до свого монаршого повернення утримує Україну (Ukraine) під моїм правлінням і якщо б, догоджаючи подібною згодою гарячому бажанню в. м., м. м. пана, дозволив на перебування коронних військ в Україні, то цим необдуманим задумом, розстановці його царської величності, м. мостивого пана, заважав би і стягнув би на себе звинувачення милості маєстату і подав би не тільки честь, котра прирівнюється до життя, але (чого борони Боже) і життя у небезпеці. А до цього, коли там мало не скрізь у Брацлавському, Київському і Подільському воєводствах у низу рік Дніпра й Бугу живуть козаки, мають своїх полковників і сотників і компанії на своїх зимових квартирах помагають (...)* звольте в. м., м. м. пан, високим розумом зважити, якщо і наклепи (?) (...)* може терпіти і якщо два протилежних в одному суб'єкті можуть перебувати, стара приказка: «два kota в одному мішку не вмістяться», звідси легко і безпомилково могло між військами польським і козацьким наступне зіткнення, якщо б на селян козацького війська претендували поляки гібернової реальності (*перебування на зимовій стоянці* – упорядники). Саві ж вже наказав вийти з Могилева, де досі тримався без наказу, оскільки їх м. панів Любомирських, котрі підтримували протилежну сторону всі добра в нинішніх кон'юнктурах, наказано відібрати і для кращої безпеки прикордонних країв моїми людьми укріпити у цьому тоді вище визначеному інтересі, що не можу без волі найяснішого мого зверхника за вимогою в. м., м. м. пана, свідчити готовність, дуже прошу про вибачення ані відшкодую цього в інших інтервенціях в. м., м. м. п., до смертного одра і до смерті знаюсь в. м., м. м. пана, зичливим братом і низьким слугою Іван Мазепа, гетьман і кавалер його царської пресвітлої величності Військ Запорозьких. З Батурина дня 2 грудня 1707».

(АГАД. – Ф. «Архів Замойських». – № 3036. – С. 287–288. – *Тогочасна копія. – Текст листа передує запис, зроблений копіюстом: «Копія листу до ясновельможного й. м. пана белзького воєводи й. м. пана Мазепи з Батурина дня 2 грудня 1707»*).

№11

1708, березня 24(13). – Фастів. – Лист гетьмана Івана Мазепи до брацлавського воєводи.

«Ясновельможний пане брацлавський воєводо, мені вельми мосьть пане і брате.

Вже у повній готовності до визначеної дороги моїх комісарів, котрих послав до Брацлава, щоб вони розібралися у тяжбах різних претензій від інстанції ясновельможного й. м. пана белзького воєводи, гетьмана великого коронного, м. м. пана, дійшов до мене лист від в. м., м. м. пана, зі скаргами на різні порушення порядку і розгнуданість свавільних людей, котрі мені [повідомляють], що добра його захоплюються і пригноблюються, тоді прагнучи потреби в. м., м. м. пана, задовільнити і святу справедливість, звичний порядок забезпечити, доручив цим же моїм комісарам і в інтересах в. м., м. м. пана, приклавши руку і розум з й. м. паном нотаріусом розробити план і що тільки є від добр в. м., м. м. пана, подністровських, свавільно розгнуданих, відхиливши починання, відібране повернути, щоб знову поступило до пана те, що було раніше його. Не уникну і в подальшому ширшої моєї від наказів в. м., м. м. пана, прихильності (практики), котра [буде] за волею в. м., м. м. пана, коли присвячую, а також звертаюся з тією честю завжди гордитися, що я є в. м., м. м. пана, дуже зичливим братом і пониженим слугою

Іван Мазепа, гетьман і кавалер й. цар. величності Війська Запорозького.

У Фастові 13/24 березня 1708 року».

(АГАД. – Ф. «Архів Замойських». – № 3036. – С. 289. *Опубліковано мовою оригіналу: Мицик Ю. З листів гетьмана І. Мазепи // Україна в Центрально-Східній Європі. – К., 2003. – Вип. 3. – С. 306–307*)

№12

1708, вересня 8 (серпня 28). – Фастів. – Лист гетьмана Івана Мазепи до князя Замойського(?).

«Мсьє!

Два листи: один від й. м. пана, референдаря гетьмана польного коронного, а другий від й. м. пана Дашкова, посла від царської величності, який перебуває при Речі Посполитій, я сприйняв через посланця в. м., м. м. пана, із належною увагою. Котрі в собі відгукуються і навіть кажуть, що Іваненко багато чинить порушень в подністровських добрах й. м., м. п. брацлавського воєводи, людей (...) з драгунії, інших до себе забрав, інших вигнав. В. м. тоді на ці листи через спеціального свого кур'єра як й. м. м. п. референдарю гетьмана польного коронного, та і й. м. пану Дашкову вчинити відповідь, а тепер в. м., м. м. пан, це додаю, що хоча згаданий Іваненко без моєї волі і наказу це вчинив, що деяких з драгунів й. м. п. брацлавського схопив, а інших розігнав, однак важко щось з цим зробити, коли це були московські люди, а не бажаючи залишатися в своїх полках на службі його царської величності, повтікали з табору його величності і долучилися до неналежної собі послуги, котрі тепер залишаються під арештом князя й. м. Голіцина, київського воєводи. А про порушення цього Іваненка, якихось неслухняних претензіях на добра й. м. м. пана брацлавського воєводи усмирять (usmugat), пише мій лист до нього, котрий що в собі містить, посилаю в. м., м. м. пану, копію, тільки вже й сам не знаю, що маю далі з тим безчесним сином чинити, у якого немає жодної чесності і відданості, а однак в. м., м. м. пана, і зі звичною моєю щирістю раджу у цих добрах безпечно далі не висиджуватися, бо у цьому краю досі бунтівничий дух Палія віє, боюсь, щоб після мого віддалення з цього краю ребелія знову там не взялась, наскільки під час нинішніх революцій.

Це в. м., м. м. пану, доповівши, я є в. м. м. пану зичливим братом і рад служити.

Іван Мазепа, гетьман і кавалер.

З табору українських військ під Буковою дня 28 серпня 1708».

(АГАД. – Ф. «Архів Замойських». – № 3036. – С. 290–292. – Тогочасна копія. – Опубліковано мовою оригіналу: Мицик Ю. З листів гетьмана І. Мазепи// Україна в Центральній-Східній Європі. – К., 2003. – Вип. 3. – С. 307).

№13

1708, жовтня 19 (8). – Табір українських військ під Салтиковою Дівицею. – Лист гетьмана Івана Мазепи до коронного мечника Станіслава Денгофа.

«Ясновельможний мості пане мечнику коронний, мій вельми мосьт пане і брате.

Не тільки в. м., м. м. пана, листівна компіляція, але й цей запал, котрий уві мні до утримання спільних угоджених інтересів його цар. величності м. мил. пана і Речі Посполитої клопоче, рухає і дошкуляє, мене до цього, щоб державні потреби в. м., м. м. пана, подібною обітницею задовільнив і в нинішніх революціях тим, які хитаються міг надати допомогу якож я вже був у марші поспішаючи на допомогу Речі Посполитій до Білої Церкви, але наздогнав мене супернаказ, щоб я приступив до відступу і поспішив об'єднатися з армією його царської величності, м. м. п., проти неприятеля, котрий вже кілька неділь стоїть непорушно в українських кордонах, у Стародубському полку; де й мене з військом неминучість війни і монарший указ кличе, куди дуже швидко поспішаю; тоді важко було наказу (?) й волі мого найяснішого правителя противитися, від котрого якщо до мене дійде повторний наказ, щоб з'єднавши сили й душі з коронним військом міг здійснити те, що треба зробити, не затримаюсь виконати цю дію, звершити, для чого і лист в. м., м. м. пана, послав до двору щоб стали ясними там бажання в. м., м. м. пана і всієї Речі Посполитої, звідки яке отримаю резолюцію, вчиню в. м., м. м. пана в цьому інтересі поінформованим. А тепер і є і буду в. м., м. м. пана зичливим братом і низьким слугою Іван Мазепа, гетьман і кавалер його цар. величності Військ Запорозьких.

З табору під Салтиковою Дівицею 19/8 жовтня 1708».

(АГАД. – Ф. «Архів Замойських». – № 3036. – С. 294–295. – Оригінал, особисто підписаний Мазепою).

№1

1674, липня 24. – Табір українських військ під Смілою. – Уривок з листа переяславського полковника Димитрашки Райчи (Родіона Димитрашки) до підчашого серадзького.

«[...]Недавнім часам з такими листами до різних поганських осіб він, Дорошенко, послав був Івана Мазепу і дав цим поганським особам у подарунок понад десять чоловік, але з милостивої провіденції Божої як їхав через Поле і наблизився до Ингульця, Бог дав їх у наші руки Івану Сірку, котрий, пробиваючись через татар, йшов з козаками до ріки Буг.[...]»

(Бібліотека Чарторийських у Кракові. – ВР. – №172. – С. 394–395. – Тогочасна копія)

№2

1705, липня 16. – Дубно. – Лист польського полковника Барановського до невідомого.

«Й. м. пан Мазепа, як людина гідна великого розуму, спостерігач, політик і з усім застереженням великий, послав свої універсали до Київського, Брацлавського, Подільського і Волинського воєводств, запевнивши мешканців цих же воєводств, що тут приходить як друг, а не ворог на захист Речі Посполитої і королеві й. м., не для насильства, але для захисту від свавільних і бунтуючи людей, обіцяючи всіляку безпеку, всім усякого стану і становища людям, черні і підданству належну покірність панам своїм приєднуючи, щоб вони дотримувалися, показував або бунтував, смертю погрожує на додачу свої гарнізони обіцяє дати тому, хто їх буде потребувати. Я ж, що бачив на власні очі, це описую, що козацького війська є з Мазепою 8 задніпровських полків з полками московитів, котрі при боку тільки, його ставанне між котрими сам Мазепа і тільки два осавули, котрі з усіх боків двором оточують Мазепу, потім козацькі полки, люди енергійні і порядні, мають провіанту ще на кілька місяців. За Мазепою (...) * йде Тованський (Thowański) з 10 000 московитів, котрого передня сторожа стала у 10 милях під Києвом, тобто два полки, один Охтирський (Athyński), а другий – дивної назви. Князь Голіцин минув сьогодні Крем'янець, йдучи, на Білий Камінь просто на Львів, маючи дуже добру піхоту, долає за день по три милі з усім з основним(?) крім трави. Йшов до Заслава на Білгородку мимо Ляхович, на Острог і Дубно, однак тут для них провіант. Я, виконуючи наказ й. к. мості, рушаю з своїми людьми і з'єднаюсь з князем Голіциним, щоб врівень з ним стати біля короля й. м.

Зі Львова 23 липня.

Московські війська з князем Голіциним у п'ятницю мають проходити повз наше місто. Проводять 36 гармат, при котрих є 3500 козаків і польової артилерії 4 гармати; йдуть просто на Янів, Яворів до Ярослава. Мазепа зі своїм військом під Котельною. Й. м. пан київський воєвода ще тут прихильник, скоро до нашого (?) боку зі своєю дивізією, також й. м. пан коронний хорунжий».

(АГАД. – АР (Архів Радзивилів). – Відділ XXXIV. – № 86. – Переклад з польської. Тексту документа передує запис: «Витяг з листу й. м. пана Барановського, полковника й. к. мості, з Дубна дня 16 липня».)

№3

Початок XVIII ст. – «Короткий щоденник польської історії від 1648 до 1696, а обширніший від 1697 до 1724» (регест)

«[1705]

[...]Мазепа, запорозький гетьман, з великими козацькими військами увійшов до Польщі і таборував коло Замостя, потім зимував на Волині сам персонально в Торговиці знаходячись[...].

[1708]

«[...]Цього ж року Мазепа, запорозький гетьман, приєднався до шведського короля, взявши з собою великі скарби, інші скарби залишивши в Батурині, але невдовзі московіти, здобувши Батурин, все забрали і вщент зруйнували фортецю[...].»

[1709 р.]

Поразка шведського війська під Полтавою, до московської неволі потрапив ряд шведських генералів.

«Сам король, поранений, ледве з п'ятьма сотнями кінноти втік, з котрим Мазепа, гетьман Військ Запорозьких, покинувши великі скарби і мільйони, вже тримався шведського короля і вдався до Бендер під протекцію Османської Порти.

Цей же Мазепа, запорозький гетьман, позичив шведському королеві як стверджують чутки, як розійшлася чутка, двісті тисяч червоних злотих готівкою зокрема, а дорогоцінним камінням стільки ж, а сам потім за рік помер, віддавши шведському королеві свого племінника по сестрі, тобто п. Войнаровського. Котрий потім потрапив до царя й. мості і у столиці навечно посаджений у в'язницю[...].

[1711]

Друга значна частина польського війська пішла понад Горинню в Поділля під команду п. мазовецького (?) воєводи Хоментовського, потім під Язловцем стала табором з литовським військом під командою п. Людвіка Потія, віленського каштеляна, гетьмана Великого князівства Литовського. Петро I стояв коло Дунаю, зазнав поразки, просив миру. Потім цар йшов із своїм військом в Україну, а турецькі й татарські від хана прибули до Язловця до панів уповноважених.

[1713] Турецьке військо під Хотинном.

«Коронні війська були в Україні для приборкання козацької сваволі, інші – на Покутті і Поділлі, ведучи бої в різний час з військами й. м. пана київського воєводи, котрі [повстанці] з молдавських кордонів нападали на Покуття».

[1714]

«Задля комісії щодо гіберн військо зібралося у Львові, а інше – під командою й. м. пана Калиновського пішло в Україну через козацькі бунти. Потім був посланий підляський мечник й. м. п. Галецький, котрий з частиною польського війська раніше протягом двох років приборкував козацьких бунтівників там же в Україні і заспокоїв Україну. Цього ж року Біла Церква була віддана московітами нашим комісарам[...].

(АГАД. – АР. – Відділ II. – Кн. 19. – С. 43–55).

№4

Початок XVIII ст. – Друкована брошура «Expressia...» (регест)

В брошурі – «летючому листку» йдеться про бій на р. Проня під Лешнем пана Серафіновича, що у двох милях від Пропойська. Шведські війська очолював генерал Левенгаупт. Перемога московітів. Другий бій відбувся під Биховим, де пан Хмара з 20 хоругвами несподівано вдарив під Бихів на неприятеля і розгромив, порубав 400 і змусив до відступу. Козаки, довідавшись, що він тут, у півтора милях, вийшли з Бихова, вночі напали на пана Хмару, вбили 300, захопили 118, захопили прапор, сам Хмара ледве втік. Шведський король був у милі від Стародуба, але дізнавшись про поразку Левенгаупта, рушив назад на 7 миль до Почепу, довкола якого міста стоять московські війська. Говориться про дії Шереметева.

«Його мость пан Мазепа стоїть за Стародубом з дванадцятьма тисячами козаків і драгунів, досить, щоб не дають виходити шведським військам, ані фуражу жодного не дозволяють».

Великий голод і хвороби. Шведський король має бл. 24000 війська, з котрих 6000 дуже хворих.

(Національна бібліотека у Варшаві. – Відділ мікрофільмів. – F.1131 adl.).